

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı IV, s. 435-448

RSSS
ISSN:2148-2691

I. Dünya Savaşı Döneminde Bir İngiliz Esir Gazetesi: Afyonkarahisar

Mahmut AKKOR ¹

Özet

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı döneminde İngiltere'den Çanakkale Cephesi ve Güney Cephesinde yapmış olduğu savaşlarda 20.000'i aşkın esir aldı. Çoğunluğu Irak Cephesinde Kut'ül Amare Savaşı'nda alınan İngiliz esirler, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan esir kamplarında tutuldu. Esirlerin tutulduğu 3 adet merkez toplama kampı vardı: Afyonkarahisar, Ankara ve İstanbul. Bu kamplara ulaşan esirler, gerekli kayıt işlemleri tamamlandıktan sonra kendileri için uygun görülen kamplara nakledilirdi. Esirlerin hepsinin başka bir kampa aktarılması gerekmiyordu, kamp yönetimi tarafından uygun görülenlerden bir kısmı bulunduğu toplama kampında da kalabilirdi. Afyonkarahisar, savaş yılları boyunca binlerce esire ev sahipliği yapmıştır. Esirler, tutsak kaldıkları süre boyunca kimi zaman iyi kimi zaman kötü koşullarda yaşamıştı. İçinde buldukları ruh halini ailelerine yazdıkları mektup ve kartpostallarda da dile getirmişlerdi. Olive Pass, esirlerin ailelerine yazdığı kartpostalları birleştirerek bir derleme yapmış ve adına da Afyonkarahisar Gazetesi demişti. Bizzat esirlerin yazdığı kartpostallardan oluşan derleme, dönem şartlarını birinci elden aktarması yönünden son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler

I. Dünya Savaşı
İngiltere
Osmanlı Devleti
Esir
Gazete
Afyonkarahisar

A British Prisoner Newspaper During the First World War: Afyonkarahisar

Abstract

The Ottoman State received more than 20,000 prisoners during the First World War, during the wars it had carried out from Britain on the Dardanelles and the South Front. British prisoners, majority of them captured in the Battle of Kut'ül Amare on the Iraqi Front, were held in prisoner camps in various regions of Anatolia. There were 3 central concentration camps where prisoners were held: Afyonkarahisar, Ankara and Istanbul. The prisoners who reached these camps were transported to the appropriate camps after they had completed the necessary registration procedures. All of the prisoners did not need to be transferred to another camp, and they could have stayed in the concentration camp if they seemed appropriate by the camp administration. Afyonkarahisar has hosted thousands of prisoners throughout the war. The prisoners lived in sometimes good sometimes

Keywords

First World War
England
Ottoman Empire
Prisoner
Newspaper
Afyonkarahisar

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0003-0222-270X
E-posta: akkor@klu.edu.tr / akkorm@gmail.com

bad conditions during their imprisonment. They also expressed their mood in letters and postcards that they wrote to their families. Olive Pass made a compilation by combining the postcards written by the prisoners to their families and named it Afyonkarahisar Newspaper. The compilation of postcards written by the prisoners are a great importance transmitting in terms of the period from the first hand.

GİRİŞ

Sömürgecilik ve güç yarışı, İtalya ve Almanya'nın siyasi birliğini sağlamasının ardından yeni bir evreye girmişti. Bu iki devletin kendilerine sömürgeleştirilecek arazi arayışları, devletlerarası rekabeti arttıran gelişmelerin başında geliyordu. Ağır sanayi, tahrip gücü yüksek silahlar ve makineleşme, artan rekabette devletlerin yıkıcı bir güç olmak için yatırım yaptıkları başlıca alanlardı. Devletlerin birbirlerine üstünlük sağlamak için sürdürdükleri bu rekabet, dünyayı kanlı bir savaşa doğru sürüklemekteydi.

İttifak ve İtilaf devletleri olarak iki gruba ayrılan devletler, dünyanın dört bir köşesinde çıkar mücadelesi vermekteydiler. Uzakdoğu, Afrika ve Ortadoğu rekabetin en üst düzeyde yaşandığı bölgelerdi. 20.yy'ın başına gelindiğinde Uzakdoğu ve Afrika'da nüfuz bölgeleri oluşturulmuş ve genel olarak paylaşılmıştı. Ortadoğu coğrafyasında henüz istedikleri oranda hâkimiyet sağlanamamıştı çünkü bölge, büyük oranda Osmanlı Devleti'nin kontrolündeydi. Özellikle petrolün varlığının kesinleştiği alanlar, büyük güçlerin adım atmak için fırsat kolladığı yerlerdi.

Osmanlı Devleti ve İngiltere iki farklı bloğun üyeleri idi. İngiltere, dönemin en büyük sömürgeci devleti iken Osmanlı Devleti, varlığını koruma mücadelesi veriyordu. Ekonomik ve askeri olarak zor günler geçiren Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı öncesinde Afrika'da ve Avrupa'da büyük topraklar kaybetmişti. Savaşların verdiği ekonomik yük, var olan bütçe sorunlarını daha da arttırmıştı. Ülke içerisinde yaşananlar ve dünyanın genel gidişatı, ilerleyen dönemde devleti yönetenlerin daha da zorlanacağını habercisi gibiydi.

İngiliz Esirlerinin Sayısı

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı döneminde İngiltere ile farklı cephelerde birçok mücadele vermişti. Uzun yıllar süren çatışmalarda İngiltere, Osmanlı Devleti'nden 135.000 civarında esir alırken², Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan İngiliz esir sayısı, 20.000'i aşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin elinde tuttuğu esirlerin önemli bir bölümü, Irak Cephesi'nde Kut'ül Amare savaşında ele geçirilen askerler oluşturmaktaydı.³ Yaklaşık 5 ay süren kuşatma sonrasında içerisinde generallerin de bulunduğu 13.672 kişi esir alınmıştı.⁴

Kut'ül Amare'den sonra en çok esir, Çanakkale Cephesi'nde alınmıştı. Son derece kanlı çarpışmaların yaşandığı mücadelelerde 8.000 civarında askerin esir alındığı düşünülmektedir.⁵ Kut'ül Amare ve Çanakkale Cephesi haricinde Güney Cephesi'nde gerçekleşen çatışmalarda 1.000 civarında daha İngiliz askeri esir alınmıştı.⁶

² Cemalettin Taşkiran, *Ana Ben Ölmedim*, Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul, 2001, s. 47-54.

³ BDH, 4281/68 – 031-02.

⁴ PRO, FO, 383/453, *Report on Treatment of British POW in Turkey*, 11.10.1918.

⁵ *The Times*, "Our Losses in the Dardanelles", Friday, Sep 17, 1915_ pg. 8.

⁶ İsmet Üzen, *1. Dünya Harbinde Sina Cephesi ve Çöl Hatıraları*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 139, 162; Cemal Paşa, *Hatırat (1913-1922)*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Nehir Yayınları, İstanbul, 2006, s. 202; İbrahim Arıkan, *Harp Hatıralarım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 209.

Esirlerin Kamplara Taşınması

Kut'ül Amare bölgesinden esir alınan askerlerin ilk ulaştıkları şehir, Bağdat'tı. Nakil sırasında esirlerin bir kısmı botlarla⁷, bir kısmı ise yürüyerek Bağdat'a ulaşmıştı.⁸ Uzun süren kuşatma nedeniyle esirlerin birçoğu yorgun ve bitkin durumdaydı. Çatışmalar sırasında yararlananlar da dikkate alındığında esir kafilesinde sağlık durumu kötü olan bir hayli asker vardı. Nitekim Anadolu'ya doğru devam eden yolculuğun Bağdat'a kadar olan bölümünde 300 kişi hayatını kaybetmişti.⁹

Bağdat'tan sonra yine botlarla ya da yürüyerek Resulayn'a ulaşan esirler, yolun geriye kanal kısmını demiryolu ile kat etmişti. Toros tünellerinin tamamlanamaması sebebiyle Çukurova bölgesinde yürüyerek ya da çeşitli vasıtalarla hareket eden esirler, Pozantı'dan sonra yine trenlerle yola devam etmişlerdi.¹⁰

Esirler, uzun bir tren yolculuğunun ardından Konya üzerinden Afyonkarahisar'a ulaşılmaktaydı. Afyonkarahisar, Anadolu'da bulunan demiryollarının kesişim noktasında merkezi bir konumdaydı. Esir kamplarının yoğun olarak bulunduğu bölgelere yakın oluşu ve konumu sebebiyle Anadolu coğrafyasında merkez toplama kampı olarak kullanılmaktaydı.¹¹ Afyonkarahisar haricinde İngiliz esirlerinin toplandığı diğer merkezler: Ankara¹² ve İstanbul'du¹³. Toplama kampları içerisinde en yoğun olanı Afyonkarahisar'dı.

Afyonkarahisar Esir Kampı

Gerekli kayıt işlemleri tamamlandıktan sonra esirler, kendileri için uygun görülen bölgelere sevk edilirdi. Esirlerin tamamı gönderilmezdi ve Afyonkarahisar'da kalanlar da olurdu. Dolayısıyla Afyonkarahisar, merkezi bir toplama kampı olmakla birlikte kalabalık bir esir grubuna da ev sahipliği yapmaktaydı. 1918 Nisan'ında kampta 2.300 esir yaşamaktaydı.¹⁴

Toplama kampı olması sebebiyle kampta farklı milletlerden esir bulmak mümkündü. Çanakkale'de batırılan denizaltılardan İngiliz E-15, Avustralyalı AE2 ve Fransız Mariott¹⁵ ve Zephire¹⁶'nin mürettebatı Afyonkarahisar'da tutululardan bazılarıydı. Bunlar haricinde çeşitli rütbelere çok sayıda İngiliz, Fransız, Rus, Hint ve Anzak kökenli esir, Afyonkarahisar kampında kalmıştı.

Esirler; subay ve er olmak üzere iki gruba ayrılarak şehrin muhtelif yerlerine yerleştirilmişti. Subaylar için 7 farklı ev tahsis edilmişti. Evlerin dördü şehrin biraz dışındaydı. Diğer üç ev, şehrin merkezinde aynı sokak üzerindeydi.¹⁷ Subaylar kendilerine

⁷ PRO, FO, 383/453, *Captain K.D. Yearsley, Royal Engineers, Treatment of British Officer POW in Turkey*, 31.10.1918.

⁸ PRO, FO, 383/453, *Report on Treatment of British POW in Turkey*, 11.10.1918.

⁹ PRO, FO, 383/453, *Report on Treatment of British POW in Turkey*, 11.10.1918.

¹⁰ PRO, FO, 383/453, *Captain M.A.B. Johnston, Royal Garrison Artillery, Treatment of British Officer POW in Turkey*, 31.10.1918.

¹¹ Comité International De La Croix-Rouge, *RAPPORTS de MM. Alfred BISSIER et D' Adolphe VISCHER sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie*, Octobre 1916 a Janvier 1917, Mars 1917. (Kızıllaç Heyeti'nin Türkiye Kampları Raporu/KHT), s. 25.

¹² PRO, FO, 383/335, *Conditions of British POW at Angora*, 25.10.1917.

¹³ BOA, HR.SYS., 2225/61.

¹⁴ KHT, s. 26.

¹⁵ PRO, FO, 383/227, *Treatment of British Officers at Afion Kara Hissar*, 29.04.1916.

¹⁶ PRO, FO 383/92, *British Prisoners of War in Turkey*, 19.07.1915.

¹⁷ KHT, s. 26.

sunulan imkânlardan zaman zaman hoşnut olmasalar da askerlere göre daha rahat bir hayat sürmekteydiler.¹⁸

Askerler, boş durumda bulunan Ermeni Kilisesi'yle bir Ermeni okuluna ve bir Müslüman okuluna (medrese) yerleştirilmişti. Sağlık durumu iyi olmayan, güçten düşmüş ve iyileşme sürecinde olan İngiliz ve Fransız askerleri, kalenin bulunduğu tepenin kuzeydoğu yamacında gölgeliklerle çevrili ayrı binalarda kalıyorlardı.¹⁹

Savaş şartları ve ekonomik koşullar dikkate alındığında bazı hoşnutsuzluklar olsa da esirler arasında yaşam şartları konusunda genel bir memnuniyet vardı. Haberleşme, esirlerin yeme-içme kadar önem verdiği konuların başında geliyordu. Bazı aksaklıklar yaşansa da genel olarak kabul edilebilir düzeydeydi. Anadolu coğrafyasındaki esir sayısının fazlalığı ve ailelerle yoğun haberleşme isteği tüm posta hizmetlerinin yürütüldüğü tek merkez olan İstanbul'da ciddi bir yoğunluk oluşturuyordu. Yoğunluğu arttıran diğer etken; yanlış adres ve mühürsüz mektuplardan kaynaklanan gecikmelerdi.²⁰

Tüm aksamalara rağmen her esir, ayda 4 satırlık 4 adet kartpostal yazma hakkına sahipti.²¹ Olive Pass adlı gazeteci, esirlerin ailelerine yazmış olduğu kartpostalların bir kısmını Nisan 1916'da birleştirerek Afyonkarahisar Gazetesi adlı bir derleme hazırlamıştı. Olive Pass, Nisan 1916 tarihli kartpostallardan hazırlanan derlemeyi İngiliz Dış İşleri Bakanlığı ve özellikle Horace Rumbold²² ile paylaşmıştı.

Olive Pass, iki grup halinde oluşturduğu derlemenin ilk bölümünü 13 Mayıs 1916'da Horace Rumbold'a göndermişti.²³

Afyonkarahisar Gazetesi

8 Mayıs²⁴

Teğmen Haggard - Kraliyet Donanması - 2 Nisan

"Bütün İngiliz, Fransız ve Rus esirler (bu kısmın tamamı çakı ile silinmiştir) bir odada sıkış tepişiz. Bugün bir paket aldım ama yaklaşık üç haftadır evden bir satır haber gelmedi. Neredeyse bir haftadır buradayız. Oldukça sıhhatliyim ama biraz güneşten ve temiz havadan mahrum kalmamız bir parça sinir bozucu. Fakat durumumuzun kısa sürede düzeleceğini umuyoruz."

Teğmen John Still - 2 Nisan

"Bu hafta senden gelen mektuplar, tütün ve birinden gelen büyük ve mükemmel boş bir defter elime ulaştı. 'Gillette Razor'ın jiletlerinden bir paket yollayabilir misin? Yakalandığımdan beri sayfalarca yazı yazdım. Uzun bir süre yetecek kadar kitabımız var ve

¹⁸ PRO, FO, 383/227, *British Interests in Turkey*, 11.04.1916.

¹⁹ KHT, s. 27.

²⁰ KHT, s. 1.

²¹ PRO, FO, 383/227, *British Prisoners of War in Turkey*, 30.06.1916.

²² 5 Şubat 1869'da St. Petersburg, Rusya'da doğan Rumbold, dünyanın birçok bölgesinde İngiltere adına diplomatik görevlerde bulunmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalamasının ardından İstanbul Yüksek Komiseri olarak görevlendirilmiştir. 1923 yılına kadar İstanbul'da kalan Rumbold, Lozan Antlaşması'nı İngiltere adına imzalayan kişidir. PRO, LO 2/516, *Treaty of Lausanne 1923*, 1958.

²³ PRO FO 383/227, *Treatment of British Prisoners in Turkey*, 13.05.1916.

²⁴ Kartpostallar Nisan ayı içerisinde gönderilmiş ama derleme, Mayıs ayı içerisinde yapılmıştır.

sağlam eserleri okuyabilmek için nadir bir fırsat. Sonunda 'Decline and Fall'²⁵un altı cildini de bitirdim. Hiçbir şey için endişelenme. Şükürler olsun kış bitti..."

Teğmen John Stone - 9 Nisan

"Ermeni Kilisesi²⁶nde hala kapalı bir haldeyiz. Antrenman yapmak yok. Bugün ilk defa banyo yapmak için dışarı çıkmamıza izin verildi. En sonuncusu dört gün önce gelen dört tane 5 £ elime ulaştı. Ayrıca Amerikan Elçiliği²⁷ aracılığıyla 10 £ değerindeki çeki bozdurdum. Daha fazla paket gönderme. Henüz cesaretimiz kırılmadı."

Yüzbaşı Coxon - 9 Nisan

"3 paket ve en sonuncusu 19 Mart tarihli 13 mektup aldım. Bir kiliseye yerleştik. Purdy'e benim adımları ver ve ona Colchester²⁸ şapelindeki D. Company ile ilgili sorular sor. Burada her şey aynı. Elçilikten büyük bir kıyafet sevkiyatı geldi. (Bu satır sansürlenmiştir.)²⁹ Resmini aldım. Cheshire³⁰'dan olan Yüzbaşı Turner hakkında bir şey bulamadım. Bir umut da yok. İkinci 5 £ için imza attım... Bir veya iki güne alırım."

Dışarıdaki kaynaklardan alınan bilgiler dâhilinde İngiliz askerlerinin bir kilisede tutulduğunu öğrendiğimize göre haklarını savunmalıyız.

H.R. N.³¹

Teğmen J.N. Treyman D.S.C.(Seçkin Hizmet Madalyası) D.N.R. - 9 Nisan

"Hala zorluklar yaşasak da moralimiz oldukça yüksek ve işler yoluna girecekmiş gibi görünüyor. Birkaç tane mektup elime ulaştı. Daha fazla kıyafet veya para istemiyorum. Sigara da göndermeyi bırakabilirsin. Ne zamana elime ulaşacağı bile belli olmuyor."

Yüzbaşı Pass - 9 Nisan

"19 Mart tarihine kadar olan bütün mektuplar ve bir paket bütün elime ulaştı. Bay Fitz Gerald'ı görebilmiş olmana çok sevindim. Buradaki hayat merak uyandırıcı. Mahremiyet konusu burada geçerli olmasa da kilise temiz ve havadar. Fransızlarla³² dalga geçmeye devam ediyoruz. Okuyacak bir sürü kitabım var. Çok iyiyim ve keyfim yerinde."

Teğmen H. Davenport - Nisan 9

"Buralarda hava oldukça hoş. Bu aralar eski müzikal komedisi 'The Arcadians'³³ düşünmeye başladım. Özellikle 'Peter Dooley' korosunun ilk kısmını."

²⁵ Roma İmparatorluğunun durgunluk ve çöküşünü ele alan altı ciltlik bir eserdir.

²⁶ 1915'te göçe tabi tutulan Ermenilerden geriye kalan boş bir kilise.

²⁷ Savaşın başında tarafsız kalan Amerika, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan ederek resmen savaşa dahil oldu. Bu tarihe kadar Amerika, Osmanlı Devleti'nin elinde tuttuğu esirlere yardım eden ülkelere bir tanesiydi.

²⁸ Londra'nın kuzey doğusunda bulunan bir şehir.

²⁹ Savaş yıllarında Osmanlı Devleti elinde tuttuğu esirlerin haberleşme araçlarına sansür uygulamıştı. BOA, DH. SYS., 123/11-30. Benzer durum İngiltere için de geçerliydi. Kartın, Cengiz ve Uyanık Necmi, "İngiliz Arşiv Belgelerinde 1922-23 Dönemine Ait Türkiye Dosyalarında Tahrifat Örnekleri", *Tarihin Peşinde*, Sayı 17, Yıl 2017, s. 101-102. Savaşan devletlerin birbirlerine açık vermemek ve olası casusluk faaliyetlerini önlemek için uyguladığı sansür sistemi son derece yaygındı.

³⁰ Manchester'in batısında bulunan Chester şehri.

³¹ Ek not

³² Çanakkale Cephesi'nde ele geçirilen esirler.

³³ 1909 tarihinde Alexander M. Thompson tarafından yazılmış bir müzikal oyundur. Oyunun bestecisi Lionel Monckton'dur.

Editör'ün Notları

Bu hafta gelecek olan bütün kesitleri beklemedim. Elime geçen mektuplar önem taşıdığı için hepsinin bir an önce elinize ulaşmasının sizi mutlu edeceğini düşündüm. Türkler görüldüğü üzere mektuplarda ağır bir sansür kullanmışlardır. 2 Nisan tarihli olup elimize ulaşan mektuplar (bildiğim kadarıyla) sadece Teğmen Haggard ve Teğmen Still'den idi. Geri kalanımızın o haftada gönderilen mektupları hiçbir zaman alamayacağı düşüncesindeyim.

Bütün esirlerin (muhtemelen yüksek pencere) bir yere toplanması, hiçbir şekilde barınacak bir yer bulamama ile ilgisi yoktur. Hâlihazırda şu an boşaltılmış üç evin var olduğunun farkındayız.

O zaman ele geçirilmemiş olan Kut ile de bir ilgisi yoktur. Ankara'da olduğu gibi insanlarımızın Türk birliklerinin hareketlerini öğrenmemesi ya da insanlar arasındaki genel memnuniyetsizlik ile ilgili olmalıdır. Bu konu ile ilgili ne bulursak bulalım birliklerin hareketleri ile ilgili olduğundan oldukça eminim.

Ankara'nın fotoğrafı, nazik Bay Slone'dan alınmıştır ve Teğmen John Slone tarafından Bay Slone'a gönderilen fotoğrafın bir kopyasıdır.

Kayıtların ilk bölümü bu şekildedir ve kişiye göre değişen bir ruh hali vardır. Olive Pass, esirlerin yazdıklarıyla ilgili ikinci derlemeyi 16 Mayıs 1916'da Horace Rumbold'a ulaştırır.³⁴

Afyonkarahisar Gazetesi

13 Mayıs³⁵

Teğmen J. Pitt Cary - 23 Nisan

"Bu aralar güneş bayağı bir etkisini gösteriyor. Günümüzün çoğunu bahçede oturarak ve kitap okuyarak geçiriyoruz. Paskalya Bayramı³⁶'nı kutlama olanağımızın olamayacağını bilen Rusların morali oldukça bozuk."

Teğmen J. Stone - 23 Nisan

"Bu hafta mektup gelmedi ve hala paketlerden de haber yok. Dört gün önce 5 £ daha elime ulaştı. Bununla birlikte aldığım beşinci teslimat oldu. Daha fazla para göndermene gerek yok. Bana yetecek kadar biriktirdim. Hala kilisedeyiz ama dışarı çıkıp spor yapmamıza izin veriliyor. Bugün Paskalya günü. Bu akşam bir tören düzenleyeceğiz. Burada Türkçe öğrenmek imkânsız bu nedenle var olan Fransızca'yı geliştiriyorum. Zaman bir şekilde ilerliyor. Hepimizin sağlığı yerinde."

Teğmen Rawstone - 23 Nisan

"Bu son hafta birkaç haber dışında başka bir mektup gelmedi. Buralar çok sıcak. Zamanımın çoğunu okuyarak, konuşarak ve boks yaparak geçiriyorum. Bütün gün bahçeye çıkmamıza izin vermeleri çok iyi oldu. Daha fazla para gönderme. Şu an paraya ihtiyacım

³⁴ PRO, FO 383/227, *Afyon Kara Hissar Gazete*, 16.05.1916.

³⁵ Kartpostallar Nisan ayı içerisinde gönderilmiş ama derleme, Mayıs ayı içerisinde yapılmıştır.

³⁶ Hıristiyanlık inancına göre Hz. İsa'nın öldükten sonra dirildiği gün, Paskalya (Easter) bayramı olarak kutlanır. Kutlamalar her yıl Mart sonu ile Nisan sonu arasında ayın dolunay devresinden sonraki ilk pazar günü yapılır. Katoliklerle Ortodokslar arasında Paskalyanın tarihi bakımından ayrılıklar vardır. Ortodokslar, kutlamaları Katoliklere göre 12 gün sonra yapar.

yok. Amerikan Elçiliği'nden gerekli olanı alıyoruz. Muhteşem bir bahar. Nisan ayı gelip çıktığından beri hepimiz İngiltere'de olmayı ve bir şeyler yapmayı hayal ediyoruz. 'Harvester'³⁷ mükemmel bir kitap. 'Broad Highway'³⁸ de çok iyi bir eser."

Teğmen W.G. Fawkes - 23 Nisan

"Paskalya sabahı hava sıcak ve güneşli. Doğal olarak akla hemen İngiltere ve Fransa geliyor. Böyle günlerde mesafeler önem taşıyor. Müslüman askerler de bayramımızı kutladılar. Bizi kutlamak için sergiledikleri çabayı görsen gülerdin. Bıyıklı biri o taraftan sakallı biri o taraftan geliyor. Moralini bozmadığını ve döneceğimiz günü dört gözle beklediğini umuyorum."

Teğmen K. Entwistle - 16 Nisan

"Burada her şey yolunda. Hava git gide ısınıyor. Lütfen daha fazla fotoğraf ve adını yazdığım kitapları gönder. 'Life of John Nicholson', 'Making a Frontier in India', 'Unveiling of Shassa'³⁹."

Teğmen Scaife R.N. - 2 Nisan

"Şu an gözaltı sürecinden geçiyoruz. Bütün yerler arasından bizim bir kilisede hep birlikte yaşamamızı uygun gördüler. Yaklaşık yüz kişilik karmaşık bir kalabalığız. Ancak bulunduğumuz ortamın sağlığımıza bir faydası olmasa da ruh halimize faydası çok. Bu durum onları mutlu etse de bizim için pek de bir önemi yok.

16 Nisan - "Burada her şey aynı, rahatımız yerinde ve iyiyiz. Eve dönmeyi bekliyoruz. Sonunda kamburluğum düzeldi."

Teğmen Sör Robert Paul - 9 Nisan

"Her hafta yazıyorum. Neden onların sana ulaşmadığını bilmiyorum. Buraya geldiğimizde çok güzel bir evimiz vardı. Ancak bu değişti. Hava burada güzel ama kesin olarak bir şey söyleyemiyorum. İyiyim ama hepsi bu kadar... Dışarı çıkmamız yasak bu nedenle sana çok bir şey anlatamıyorum."

Teğmen H.W. Pell - 16 Nisan

"İkinci 5 £ bu hafta elime ulaştı. Şu ana kadar paket gelmedi. Her şey aynı. Önümüzdeki günlerde gerçekleşecek olaylar daha iyi olacak gibi. Sonbaharı bekliyorum. Hava burada çok güzel. Meyve ağaçları çiçek açtı."

Yüzbaşı Canon - 16 Nisan

"Binbaşı Brett geri döndü! Dışarı çıkmamıza tekrardan izin verdiler ve çok mutluyuz. Bütün sabah boyunca boks yapıyoruz. Oldukça iyi bir antrenman oluyor. Sipariş ettiğimiz domuz pastırmaları İstanbul'dan geldi. Her hafta kişi başına bir mektup göndermemize izin verildiği için arkadaşlarıma mektup yazamadığımı söyle. Her Pazar günü burada tören düzenliyoruz. Burada güzel bir orkestramız var. Gitar, keman ve 3 mandolinden oluşan telli çalgı gruplarımız var. Ruslar çok güzel çalışıyorlar. Hâlihazırda dört mektup elime ulaştı."

Binbaşı Brett⁴⁰

³⁷ 1911 yılı basımı çocuk edebiyatı türünde bir kitap.

³⁸ 1910 yılı basımı aşk romanı ve macera türü bir kitap.

³⁹ Life of John Nicholson, 1897 basımı biyografi türünde bir kitap. Diğer kitaplar hakkında bir bilgiye ulaşılamadı.

“Yeni bir üniforma aldığıma çok memnunum. Önceki giydiklerim parçalanmaya başlamıştı. Daha fazla paket ve para gönderme. Tekrardan İngiliz subaylarla birlikteyim. Yolculuktan dolayı sana üç haftadır tek bir kelime bile yazamadım. Burada her şey çok monoton. Uzun süreli bir yolculuktan sonra antrenman yapmıyorum. Yeterli param var.”

Teğmen W.G. Fawkes - 16 Nisan

“Bir aydır benden haber alamadığın için özür dilerim. Her Pazar günü sana yazıyorum ama bazen geç gelebiliyor. Şu an elimde beş fotoğrafın var. Bir tanesini ben çekmiştim. Herkes yetkililerin emri altında. Bu akşam dini bir tören var. Daha önce denememiz bir hataydı. Ama Fransızlar gibi bizim bir papazımız yoktu. Hıristiyan Arap bir rahip; onlar ve Ruslar için vazifesini yerine getiriyor ve bu sabahki ayini de o yönetti. Neşelen! Bu durum çok uzun sürmeyecek.”

Editör'ün notları

Türkiye'deki savaş esirlerinin kartpostalları, W. Londra, 18 Carlton House Terrace, Savaş Esirleri Dairesinde işlemde olabilir. Osmanlı Hilal-i Ahmer'i teslimatta gecikmeyi önlemek için kendilerinin kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Yüzbaşı A. D. Pass - 23 Nisan

“26 Mart'taki mektuplar geldi. Hava ısınmaya başladı ama kilise serin. Sıkıcı bir hayat ama oldukça alıştık. Ruslar bazen çok güzel şarkı söylüyorlar ve birkaç tane telli çalgıları var. Umarım hepiniz benim olduğum gibi iyi ve neşelisinizdir.”

Nisan 1916'da yazılan kartpostallardan oluşan derlemelerden anlaşıldığı üzere esirler arasında içinde bulunduğu durumdan memnun olan da vardır olmayanda. Savaş şartları ve esir olan askerlerin savaş öncesi dönemdeki hayat standartları dikkate alındığında mutlak memnuniyeti sağlamak mümkün değildir.

Afyonkarahisar'da esaret, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmişti. Osmanlı Devleti, aldığı mağlubiyet sebebiyle 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalamak durumunda kalmıştı.⁴¹ Mütareke'nin 4. maddesi “İtilaf Devletleri'nin bütün esirleri ile Ermeni esirleri kayıtsız şartsız İstanbul'da teslim olunacaktır.” diyordu. İlgili madde doğrultusunda tahliye işlemleri, Kasım ayı ortalarında başlanmıştı.⁴² Esirlerin Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki kamplardan İstanbul'a sevki, limanda ciddi bir yoğunluk oluşturmaktaydı. Sorunun çözümü için İstanbul'a ek olarak İzmir ve Mersin limanlarının da esir tahliyesi için kullanılması kararlaştırılmıştır.⁴³

Tahliye için yeni limanların kullanılması yoğunluğu azaltmıştı ancak limanlara ulaşmak için de büyük gayret gerekmekteydi. Dönem şartları gereği Anadolu'da bulunan yolların yetersizliği sevk işlemini demiryoluyla yapmayı zorunlu kılıyordu, bu da yoğunluğu arttırmaktaydı. Afyonkarahisar bölgesinden İzmir'e doğru sevk edilen esir sayısının fazlalığı sebebiyle bazı günler tren sayısı yetersiz kalıyordu.⁴⁴

⁴⁰ Kartpostalın tarihi yok.

⁴¹ PRO, FO 93/110, *Turkey, Armistice Conditions*, 30.10.1918.

⁴² BOA, HR.SYS., 2232/43.

⁴³ BOA, DH.EUM.5.ŞB., 85/13.

⁴⁴ Selçuk Ural, “Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtilaf Esirlerinin Teslimi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Ankara, 2007, s. 40.

Esirlerin tahliyesinde Osmanlı Devleti, elinden gelen gayreti fazlasıyla göstermişti fakat aynı şeyi İngiltere için söyleyemiyoruz. İngiltere, galip devlet olmanın verdiği avantaj ile Türk esirlerinin tahliyesine hemen başlamamıştı hatta süreci mümkün olduğunca geciktirmeye çalışıyordu çünkü Anadolu'da başlayan hareketlenmeden kaygı duymaktaydı. Anadolu'nun işgaline karşı verilen tepkileri ve Mustafa Kemal Paşa'nın tutumunu dikkatle takip eden İngiltere, zaman içerisinde Türk esirlerini parça parça iade etmişti. İngiltere'nin elinde bulunan Türk esirlerinin memleketlerine dönüşü, 1922 yılı sonuna kadar ancak tamamlanabilmişti.⁴⁵

SONUÇ

Osmanlı Devleti, İngiltere ile yapmış olduğu çatışmalarda ağır mağlubiyetler almış ve 100.000'den fazla askeri İngiltere tarafından esir alınmıştı. Buna karşılık Osmanlı Devleti, 20.000'i aşkın İngiliz askerini esir almış ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki kamplarda tutmuştu. Kamplarda kalan esirlerin buldukları bölge, yaşadıkları kampın koşulları ve kamp yönetiminin tutumuyla alakalı olarak memnuniyet dereceleri değişiklik göstermekteydi. Savaş şartları dikkate alındığında esirlerin savaş öncesine benzer bir hayat sürmeleri de pek mümkün görünmüyordu.

Memnuniyeti etkileyen bir diğer durum esirin hangi millete mensup olduğuydu. İngiliz esirleri arasında İngiltere'nin hüküm sürdüğü bölgelerden gelen askerler vardı. Bu askerlerin memnuniyet derecesi genel olarak İngiltere ana karasından gelenlere oranla daha yüksekti. Memnuniyeti etkileyen temel etmen şüphesiz ki savaş öncesi hayat standardıyla alakalıydı. Esirlere ait yazılardan da anlaşılacağı üzere hoşnut olunan bir konuya bir başkası tepki gösterebiliyordu. Ayrıca esirlerin ruh hali, ekonomik durumları ve aileleriyle olan haberleşme sıklığı da memnuniyet seviyesini fazlasıyla etkiliyordu.

Yardım dernekleri, bireysel destekler, tarafsız devletlerin temsilcileri vasıtasıyla kampına ulaştırılan kitaplar ve gazeteler, dış dünyadan haber almak ve boş zamanlarını okuyarak geçirmek isteyenler için çok kıymetliydi. Yayınlar genellikle İngilizce ve Fransızca dillerindeydi. Vakit geçirmenin bir diğer yolu spor yapmaktı. Kamp yönetiminin esirlerin spor yapmalarına herhangi bir engellemesi yoktu. Futbol, en popüler spor dalıydı.

Esirler, buldukları şartlar altında kendi memnuniyetleri kadar ailelerinin durumunu da göz ardı etmemeye çalışıyorlardı. Savaşın getirdiği ekonomik zorluklar altında kamp içerisinde maddi sorunlar yaşamalarına rağmen belirli bir alan içerisinde bulunmaları ve çeşitli yollardan kendilerine yardım geldiği için mümkün olduğunca ailelerinden para istememeye çalışmışlardı. Para istemeyerek ailelerine hem iyi oldukları mesajını vermeye çalışmaktalar hem de onların maddi sorun yaşamalarını önlemek istemekteydiler.

Esirlerin ailelerine yazdığını kartların derlenmesi dönem koşulları ve kamp hayatına dair birinci elden veri elde edebilmemiz adına çok kıymetlidir. Savaş şartları gereği her devletin cephede yaşananlara odaklandığı bir dönemde düşman askerlerine nasıl bir muamele yapıldığının bilinmesi, uluslararası diplomasi ve insan hakları açısından son derece önemli bir konudur. İlaveten, savaş sonrası dönemde devletlerin birbirleriyle olan diplomatik ilişkilerini de etkileyebileceğini düşünürsek esirlere yapılan muameleyi göz ardı etmemek gerekir.

⁴⁵ Taşkıran, *Ana Ben Ölmedim*, s. 228.

KAYNAKÇA

The National Archives, London

PRO, FO 383/227, *Afion Kara Hissar Gazette*, 16.05.1916.

PRO, FO 383/227, *British Interests in Turkey*, 11.04.1916.

PRO, FO 383/227, *British Prisoners of War in Turkey*, 30.06.1916.

PRO, FO 383/227, *Treatment of British Officers at Afion Kara Hissar*, 29.04.1916.

PRO, FO 383/227, *Treatment of British Prisoners in Turkey*, 13.05.1916.

PRO, FO 383/335, *Conditions of British POW at Angora*, 25.10.1917.

PRO, FO 383/453, *Captain K.D. Yearsley, Royal Engineers, Treatment of British Officer POW in Turkey*, 31.10.1918.

PRO, FO 383/453, *Captain M.A.B. Johnston, Royal Garrison Artillery, Treatment of British Officer POW in Turkey*, 31.10.1918.

PRO, FO 383/453, *Report on Treatment of British POW in Turkey*, 11.10.1918.

PRO, FO 383/92, *British Prisoners of War in Turkey*, 19.07.1915.

PRO, FO 93/110, *Turkey, Armistice Conditions*, 30.10.1918.

PRO, LO 2/516, *Treaty of Lausanne 1923*, 1958.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, DH.EUM.5.ŞB., 85/13.

BOA, DH. SYS., 123/11-30.

BOA, HR.SYS., 2225/61.

BOA, HR.SYS., 2232/43.

International Committee of the Red Cross (ICRC)

Comité International De La Croix-Rouge, *RAPPORTS de MM. Alfred BISSIER et D' Adolphe VISCHER sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie*, Octobre 1916 a Janvier 1917, Mars 1917. (Kızılhaç Heyeti'nin Türkiye Kampları Raporu/KHT).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt (ATASE)

BDH, 4281/68 – 031-02.

Kitap-Makale-Gazete

Arıkan, İ. (2007). *Harp Hatıralarım*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Cemal Paşa, (2006). *Hatırat (1913-1922)*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Nehir Yayınları, İstanbul.

Kartın, C. & Uyanık N. (2017). "İngiliz Arşiv Belgelerinde 1922-23 Dönemine Ait Türkiye Dosyalarında Tahrifat Örnekleri", *Tarihin Peşinde*, Sayı 17, 101-102.

Taşkıran, C. (2001). *Ana Ben Ölmedim*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

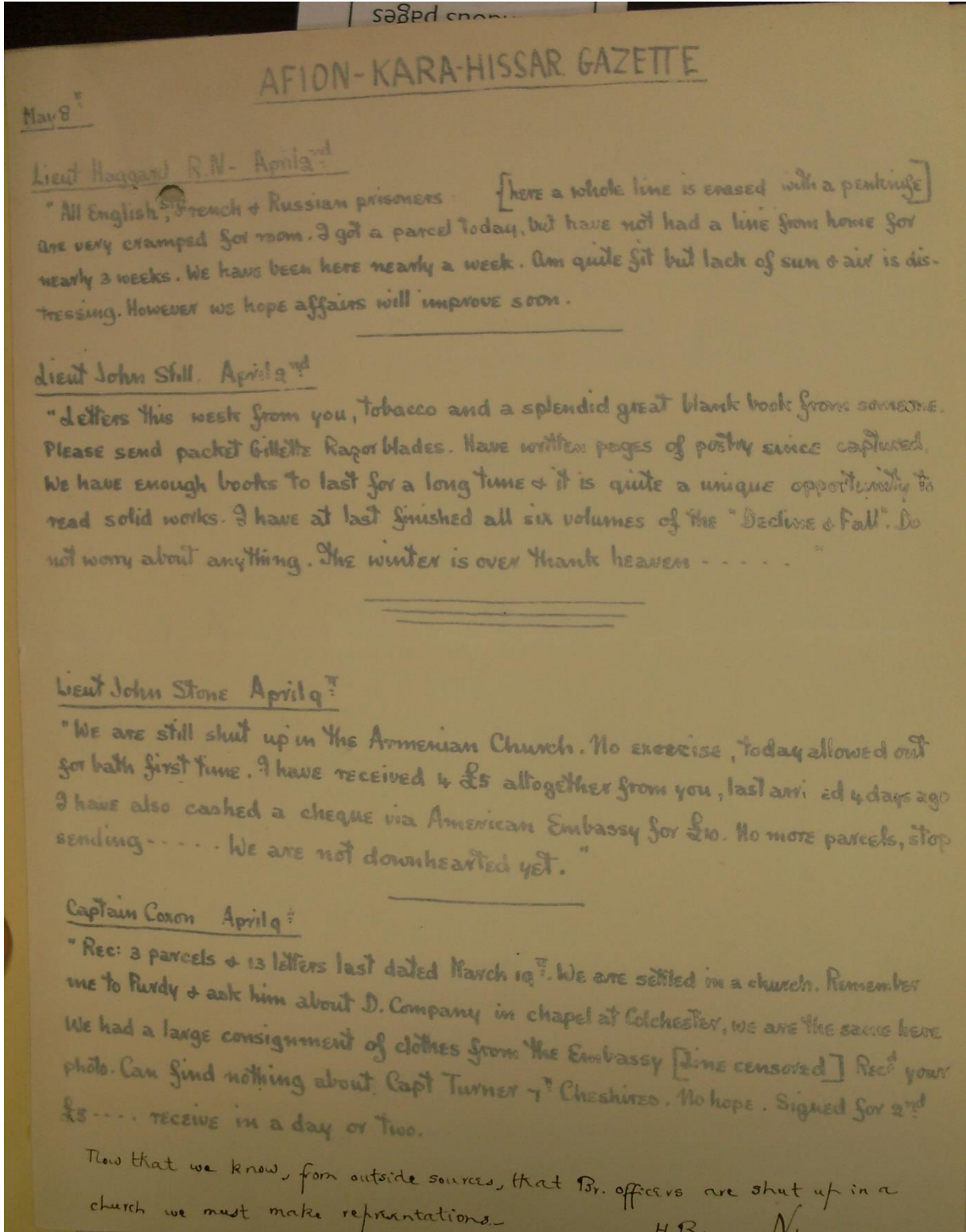
The Times, "Our Losses in the Dardanelles", Friday, Sep 17, 1915_pg. 8.

Ural, S. (2007). "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İtilaf Esirlerinin Teslimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, Ankara.

Üzen, İ. (2007). *1. Dünya Harbinde Sina Cephesi ve Çöl Hatıraları*, Selis Kitaplar, İstanbul.

EKLER

Afyonkarahisar Gazetesi 8 Mayıs tarihli nüshası

AFION-KARA-HISSAR GAZETTE

May 13

Lieut J. Pitt-Cary April 23rd

"Feeling pretty hot in the sun here now, and we spend most of the day sitting about in the courtyard and reading. Russians very fed up because there is no chance of celebrating Easter, their Great Feast."

Lieut J. Stone April 23rd

"No letters this week and still no more parcels. Rec^d another £5, 4 days ago that makes the 5th. Send no more money as I have accumulated enough to last me. We are still in Church, but allowed out in courtyard to exercise. Easter Sunday today, we are having a service this evening. Impossible to learn Turkish in here, so am polishing up French. Time seems to go somehow. Am All keeping fit - - - ."

Lieut Rawstone April 23rd

"Little news and no letters this last week. Very warm now. Spend my time reading, talking & boxing. It is a great thing to be allowed out in the courtyard all day. Do not send any more money at all as I do not need it now. We get something most months from A. Embassy. A glorious spring, & we all feel " @, to be in England, now that April is here, & to be doing something. "Harvester" very good book + "Broad Highway" glorious."

Lieut W. G. Fawkes April 23rd

"It is Easter Sunday morning, warm & sunny. Thoughts naturally turn to England & France. One of the days, distance doesn't count. We had Easter greetings from Mahomedan sentries. You would be amused at the efforts made to mark the day. A mustach comes off here and a beard there. I trust you are never depressed, but always looking forward to the days when we return."

The Times gazetesine göre Çanakkale Cephesindeki İngiliz kayıpları

**OUR LOSSES IN THE
DARDANELLES.**

87,630 OF ALL RANKS.

**1,130 OFFICERS AND 16,478
MEN DEAD.**

The Under-Secretary for War stated in the House of Commons yesterday that the British casualties in the Mediterranean Expeditionary Force, including the Naval Division, up to August 21, were as follows:—

	Officers.	Men.
Killed or died of wounds	1,130	16,478
Wounded	2,371	59,257
Missing	373	8,021
Total	3,874	83,756
Total for all ranks ..	87,630	

These figures, Mr. Tennant said, were included in those he gave the other day.

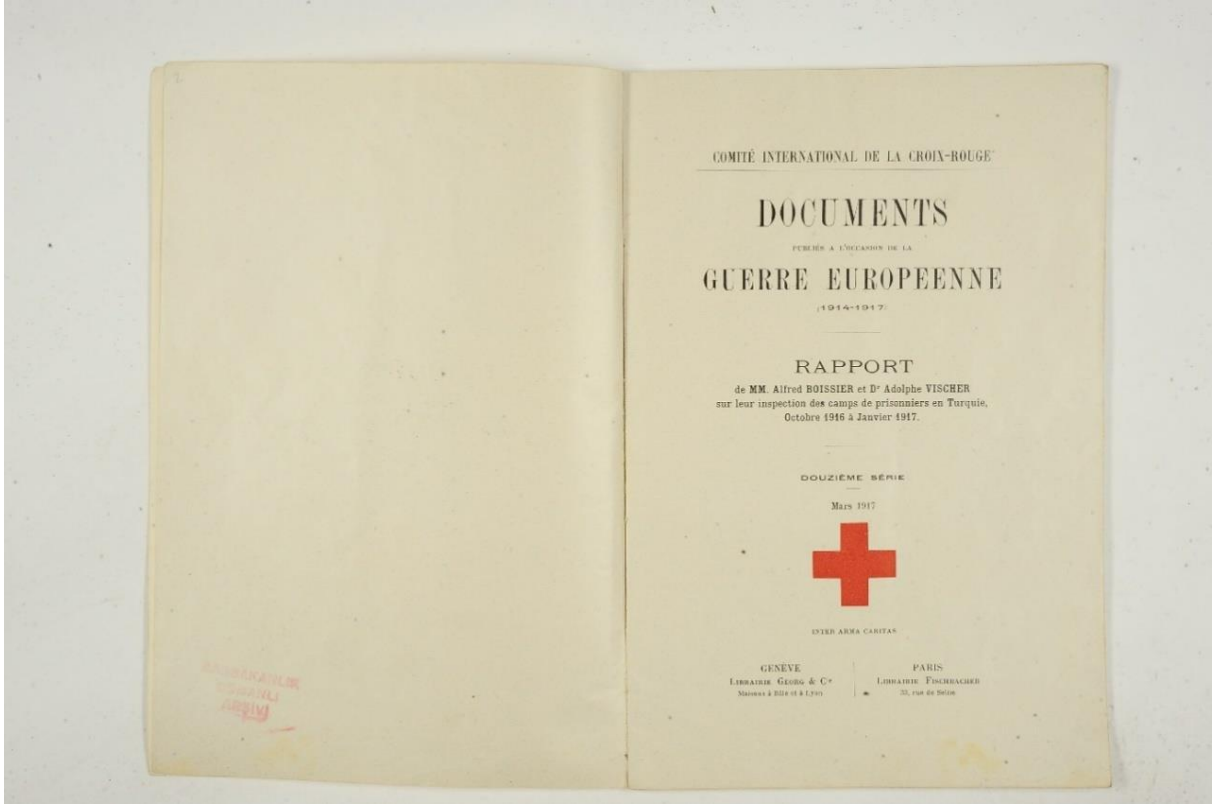
Of the 2,432 casualties in the ranks announced to-day 2,126 are reported from the Dardanelles, 222 being New Zealand casualties. Over 400 are reported dead. The heavy list of missing consists mainly of men of the 6th Lincoln Regiment, the 4th Worcestershire Regiment, and the 6th Cheshire Regiment (T.F.).

Only 26 casualties among officers are announced.

The casualty lists will be found on the following pages:—Officers, 11; Mediterranean Force, 4; Expeditionary Force, 2; New Zealand and Canadian Contingent, 7; Naval Casualties, 2;

Biographical notes on fallen officers are given on page 11..

Uluslararası Kızılhaç Heyeti Türkiye kampları raporu

AE2 denizaltısına ait mürettebat

